

ПРОБЛЕМА ДІАГНОСТИКИ І КОРЕКЦІЇ КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ МОВЛЕННЕВИМ ДИЗОНТОГЕНЕЗОМ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

У статті здійснено аналіз вітчизняних досліджень, присвячених теоретико-методологічним та практичним аспектам діагностики та корекції тяжких порушень мовлення різних генезів. Актуальність теми обумовлена складною мультисимптоматикою порушень комунікативно-мовленнєвої діяльності та практичною значущістю дослідження, яка полягає в реалізації системного та комплексного підходу до методики діагностики та корекції комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. **Мета роботи:** у статті здійснено спробу проаналізувати нейропсихологічний, психологічний, психолінгвістичний та логодідактичний досвід вітчизняних науково-теоретичних і практико-методичних доробок щодо розвитку комунікативно-мовленнєвої у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. Акцентовано увагу на тому, що мовленнєві та комунікативні труднощі дитини віддзеркалюють рівень її психічного розвитку. **Методологічну основу роботи** склали положення про: комунікативно-особистісний підхід до вивчення розвитку дитини з порушеннями мовлення, методи комплексної діагностики і компенсації порушень мовленнєвого розвитку у дітей. **Наукова новизна:** уточнено та доповнено відомості про сучасні вітчизняні методики діагностики та корекції комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. **Висновки:** діагностика та корекція мовленнєвої та комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу стала предметом багатовекторних наукових пошуків вітчизняних науковців і свідчать про потужний потенціал української логопедії як науки.

Ключові слова: комунікативно-мовленнєва діяльність, діти дошкільного віку, типи мовленнєвого дизонтогенезу, діагностика, корекція.

Постановка проблеми. Мовленнєвий дизонтогенез є одним із компонентів загальнопсихічного дизонтогенезу, який супроводжує дезінтеграцію розвитку когнітивної, сенсорно-перцептивної та афективно-вольової сфер дитини та негативно впливає на розвиток базових етапів фізичного, психічного та особистісного становлення дитини.

Аналіз вітчизняної (М. Гуменюк, М. Демченко, І. Дроздова, Ю. Коломієць, В. Кротенко, В. Храмцова, О. Шльонська, О. Чабан та ін.) та світової (Т. Ахутіна, Т. Візель, Л. Виготський, Ж. Глозман, О. Єфімов, О. Іншакова, О. Лурія, Ю. Мікадзе, М. Ніколаєнко, Г. Семенович, Н. Семаго, Е. Симерницька, О. Соболева, Л. Цветкова та ін.) нейропсихологічної теорії та практики пересвідчує тісний зв'язок і взаємовплив нейродинамічних показників психічної діяльності та успішності навчання дітей. Науковці акцентують увагу на тому, що однією із причин труднощів, з якими стикаються в тому числі й діти із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу, є низький рівень мозкової активності або нейродинамічних показників психічної діяльності, що спричиняє низький рівень їх працездатності, неуважність, швидко втомлюваність тощо.

Аналіз останніх логопсихологічних досліджень, проведених С. Коноплястою, І. Мартиненко, дозволили нам зробити висновок про обтяженість мовленнєвої поведінки дитини специфічними психологічними реакціями, характерними для певного виду мовленнєвого дизонтогенезу.

Узагальнюючи підходи, які існують на сьогоднішній день у спеціальній літературі, спробуємо сформулювати низку комунікативно-мовленнєвих труднощів, які виникають у дітей дошкільного віку в результаті нейропсихологічної, логопсихологічної, комунікативно-мовленнєвої функціональної неготовності: труднощі оволодіння фонетичним, фонематичним, лексичним, морфологічним, синтаксичним кодами мови. Це в свою чергу ускладнює формування механізмів мовних, мовленнєвих та комунікативних компетентностей; уповільнене та низькоякісне засвоєння мови, необхідного інструменту соціального контакту, не забезпечує розвиток здібностей застосування мови для реалізації цілей мовленнєвої та комунікативної діяльності та перешкоджає формуванню операціонального компоненту мовленнєвого та комунікативного розвитку – мовленнєвому висловлюванню; труднощі засвоєння та виконання артикуляційних, голосових та дихальних рухових програм; порушення темпів і термінів розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності. Отже, мовленнєві та комунікативні труднощі дитини віддзеркалюють рівень її психічного розвитку.

З огляду на це особливої актуальності набувають питання діагностики і корекції тяжких порушень мовлення у дітей раннього, дошкільного віку та молодшого шкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу.

Результати дослідження. Як засвідчує аналіз наукових праць, у вітчизняних науково-теоретичних і практико-методичних доробках постійно актуалізувалися питання діагностики і корекції тяжких порушень мовлення у дітей, підлітків і дорослих із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. За роки незалежності України теорія і практика вітчизняної логопедії представлена науковими школами Євгенії Федорівни Собоатович, Віктора Миколайовича Синьова, Марії Купріянівни Шеремет, Віталія Івановича Бондаря.

Широкий спектр наукових досліджень та вагомі здобутки у галузі спеціальної освіти представлено в докторських дисертаціях: В. Синьова «Корекція інтелектуальних порушень у учнів допоміжної школи» (1988), В. Бондаря «Розвиток теорії і практики професійно-трудоного навчання учнів допоміжних шкіл України (1917-1990 р.р.)» (1992), В. Засенка «Соціально-педагогічні основи формування життєвих планів глухих і слабочуючих старшокласників» (1996), М. Шеремет «Психолого-педагогічні основи підготовки слабочуючих дітей до навчання в школі» (1997), В. Тарасун «Психолого-педагогічні основи превентивного навчання дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку» (1999), С. Коноплястої «Психолого-педагогічні основи комплексної корекції мовленнєвого розвитку дітей з ринолалією» (2010), Н. Савінової «Теорія і практика корекції мовленнєвої діяльності дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення» (2013), Н. Пахомової «Інтеграція медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки майбутніх логопедів» (2013), Д. Супрун «Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти» (2018) та ін.

Вітчизняні психологічні дослідження, розкриваючи орієнтовну та виконавчу частини комунікативно-мовленнєвої діяльності, акцентують увагу дитини із порушеннями психофізичного розвитку на людину як головний зміст будь-якої інформації в різних видах предметно-практичної діяльності. Це сприяє розвитку комунікативних якостей особистості: повазі до людей, доброзичливості, товариськості, толерантності. Психологічний спектр наукових досліджень та вагомі здобутки у галузі спеціальної психології представлено в докторських дисертаціях: Т. Сак «Психолого-педагогічні основи управління учбовою діяльністю учнів із затримкою психічного розвитку в школі інтенсивної педагогічної корекції» (2006), Д. Шульженко «Психологічні основи корекційного виховання дітей із аутистичними порушеннями» (2010), Т. Скрипник «Системно-феноменологічний підхід до діагностики та корекції розвитку дітей з аутизмом» (2010), К. Островська «Психологічні основи формування соціального компетентності дітей із аутистичними порушеннями» (2013), О. Проскурняк «Психологічні засади розвитку та корекції комунікативної діяльності розумово відсталих підлітків» (2014), І. Мартиненко «Психологічні засади формування комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення» (2017) та ін.

Окремої уваги заслуговують дисертаційні дослідження, присвячені питанням теорії та практики навчання, виховання та корекції дітей із порушеннями психофізичного розвитку: І. Ляхової «Теоретико-методичні основи корекції рухової сфери дітей зі зниженим слухом засобами фізичного виховання» (2006), А. Колупаєвої «Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади» (2007), М. Супрун «Теорія і практика корекційного навчання дітей з обмеженими розумовими можливостями в Україні (друга половина XIX – перша половина XX століття)» (2008), І. Дмитрієвої «Корекційні функції естетичного виховання та механізм їх реалізації в старших класах допоміжної школи» (2009), С. Кульбиди «Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих» (2010), С. Федоренко «Становлення та розвиток вітчизняної тифлопедагогіки» (2012), О. Форостян «Теорія і практика фізичного виховання дітей з сенсорними порушеннями в українській дефектології (XX століття)» (2012), О. Глоби «Теорія і практика соціалізації осіб з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах регіонального реабілітаційного середовища» (2013), В. Нечипоренко «Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального

закладу як відкритої соціально-освітньої системи» (2013), О. Таранченко «Генезис національної системи освіти осіб з порушеннями слуху» (2013) та ін.

Результати досліджень науковців галузі спеціальної освіти та спеціальної психології стали методологічним підґрунтям у розробці методичних посібників, спеціальних програм, курсів тощо.

Саме тому, здійснений аналіз наукової думки стосовно створення нових підходів до навчання та виховання дітей із порушеннями психофізичного розвитку показав, що частотність зазначеної проблематики постійно збільшується, а актуальність досліджень підтверджується.

Це спонукає нас в рамках дослідження зосередити увагу на дослідженнях, присвячених діагностиці та корекції тяжких порушень мовлення різних генезів, використовуючи при цьому нозологічний (клініко-педагогічний) та структурно-компонентний підходи.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти подолання мовленнєвих патологій первинного генезу, в рамках нозологічного підходу, найдетальніше представлено у працях вітчизняних науковців:

- ринолалії (С. Конопляста, М. Шеремет та ін.);
- дизартрії (О. Боряк, Н. Гаврилова, В. Галущенко, С. Конопляста, Н. Пахомова, М. Шеремет та ін.);
- загального недорозвинення мовлення (І. Андрусьова, Л. Бартенєва, І. Брушневська, С. Заплатна, Н. Ільїна, М. Лемещук, З. Ленів, Н. Манько, Н. Новікова, Н. Савінова, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Т. Швалюк, М. Шеремет та ін.);
- фонетико-фонематичного недорозвинення (Н. Гаврилова, С. Заплатна, В. Литвиненко, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.);
- дислексії (В. Ільяна, О. Олефір та ін.);
- дисграфії (О. Гриненко, О. Качуровська, В. Козлова, Ю. Коломієць, Т. Мельніченко, З. Ленів, З. Пригода, О. Ревуцька, С. Стрілецька, О. Федорова, Н. Чередніченко та ін.);
- заїкання (Л. Бегас, Н. Гаврилова, Л. Журавльова, С. Конопляста, А. Кравченко, О. Кривцова, З. Ленів та ін.);
- дисфонії (Т. Осадча, О. Ромась та ін.);
- алалії (С. Заплатна, Н. Павлова, Г. Парфьонова, Н. Січкачук, Є. Соботович, В. Тищенко, М. Шеремет та ін.);
- афазії (С. Заплатна, О. Ляна, А. Савицький та ін.).

З позицій структурно-компонентного підходу, теоретичні засади та практичні здобутки вітчизняної системи діагностики та корекції невербального, усного та писемного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення первинного генезу представлено в дослідженнях:

1 невербальних функцій: З. Ленів, М. Шеремет та ін.;

2 компонентів усного мовлення:

2.1 просодичного компоненту: О. Боряк, В. Галущенко, Н. Манько, С. Конопляста, З. Ленів, Н. Новікова, О. Ромась, М. Шеремет та ін.;

2.2 фонетичного компоненту: І. Андрусьова, Л. Журавльова, С. Конопляста, З. Ленів, В. Литвиненко, Н. Манько, Т. Мельніченко, Н. Пахомова, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.;

2.3 фонематичних процесів: І. Андрусьова, Л. Журавльова, С. Конопляста, З. Ленів, В. Литвиненко, Н. Манько, Т. Мельніченко, Н. Пахомова, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.;

2.4 лексичного компоненту: І. Андрусьова, Л. Журавльова, Ю. Коломієць, С. Конопляста, З. Ленів, Н. Манько, О. Олефір, Н. Пахомова, Н. Січкачук, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.;

2.5 граматичної будови мовлення: І. Андрусьова, Л. Журавльова, С. Конопляста, З. Ленів, Н. Манько, Н. Пахомова, О. Ревуцька, Н. Савінова, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.;

2.6 зв'язного мовлення: І. Андрусьова, Л. Журавльова, С. Конопляста, З. Ленів, Н. Манько, Т. Макухова, Н. Пахомова, Г. Парфьонова, Л. Трофименко, Т. Швалюк, М. Шеремет та ін.;

3 писемного мовлення:

3.1 стану читання: В. Ільяна,

3.2 стану письма: О. Федорова, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін.;

Специфіка тяжких порушень мовлення первинного генезу, за Л. Виготським, полягає в біологічному характері і являє собою майже незворотні зміни в роботі мовленнєвої функції [ ]. Це порушення мозкових структур мозку та провідних шляхів центральної нервової системи, що відповідають за сенсорну, моторну, динамічну програми реалізації мовлення, що уповільнюють процес мовленнєвого розвитку, формуючи різні системні відхилення.

Закцентуємо увагу на важливості і необхідності вивчення і висвітлення наукових здобутків у діагностиці і корекції тяжких порушень мовлення вторинного генезу. За Л. Виготським, вторинні порушення носять соціальний характер є зворотними і системними [1]. В. Сорокін стверджує, що поява та формування вторинних відхилень пов'язані з рівнем розвитку та функціонуванням численних складних механізмів: комунікативного, деприваційного, діяльнісного, мовленнєвого [5]. Наслідком появи вторинних, третинних та подальших нашарувань, за Л. Виготським, є порушення соціальної взаємодії. Однак, незважаючи на біологічну природу мовленнєвих розладів, важливим фактором у становленні мовлення є соціальне середовище, яке може як стимулювати, так і гальмувати їх розвиток. Процесу

засвоєння мовних знань, мовленнєвих та комунікативних умінь протягом багатьох років приділялась увага в дослідженнях проблеми навчання та виховання дітей із тяжкими порушеннями мовлення вторинного генезу та ускладненого поведінковими розладами, зокрема із: інтелектуальним порушенням (Л. Вавіна, Н. Гаврилова, О. Гаврилов, С. Геращенко, М. Гнезділов, К. Зелінська-Любченко, В. Золотоверх, Н. Кравець, В. Липа, С. Миронова, Г. Піонтківська, В. Петрова, С. Рубінштейн, Г. Сухарева, В. Тищенко, О. Хохліна, Н. Хохлова, М. Шеремет та ін.); наслідками дитячого церебрального паралічу (Е. Данілавічюте, Л. Ханзерук, А. Шевцов та ін.), затримкою психічного розвитку (І. Глушенко, Л. Кашуба, І. Марченко, Л. Савчук та ін.), розладами аутистичного спектра (Н. Базима, Т. Сак, Т. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко та ін.), порушеннями слухової функції (О. Дробот, І. Родименко, О. Мартинчук, Л. Фомічова та ін.), порушеннями зорової функції (І. Гудим, Є. Синьова, Т. Сименишена та ін.); із складними порушеннями (Н. Бабич, К. Глушенко та ін.).

Особливої уваги заслуговують дослідження, присвячені вивченню особливостей розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності, мотиваційним засадам комунікативного потенціалу, педагогічним умовам комунікативного та мовленнєвого розвитку у дітей із тяжкими порушеннями мовлення первинного генезу, зокрема з: загальним недорозвиненням мовлення (Н. Савінова, М. Шеремет та ін.), дизартрією (Н. Пахомова та ін.), алалією (С. Заплатна, Н. Павлова та ін.), заїканням (Л. Бегас та ін.), дисграфією (О. Федорова та ін.), афазією (О. Ляна та ін.); вторинного генезу у дітей із: інтелектуальним порушенням (С. Геращенко, В. Липа, О. Проскурняк та ін.), складним порушенням (К. Глушенко та ін.), із затримкою психічного розвитку (Л. Савчук, К. Шапочка та ін.)

Вітчизняні наукові дослідження (І. Андрусьова, С. Геращенко, К. Глушенко, Т. Махукова, Н. Пахомова, О. Проскурняк, Н. Савінова, Л. Савчук, Є. Собонович, О. Федорова, К. Шапочка, М. Шеремет та ін.) розкривають особливості формування комунікативно-мовленнєвої діяльності і акцентують увагу на тому, що вона формується лише в досвіді автономної мовленнєвої діяльності.

Аналіз науково-теоретичних джерел та практики логокорекційної діяльності свідчить про те, що правильно організована діагностика дітей має велике практичне значення, бо на практичному рівні допомагає здійснити комплектування дітей та є передумовою вибору оптимальних шляхів корекції. До того ж використання принципів діагностики (онтогенетичний, етіопатогенетичний, систематичності, структурно-динамічного вивчення, комплексності, діяльнісний, взаємозв'язку комунікативно-мовленнєвого та психічного розвитку, урахування симптоматики порушення та структури дефекту, якісного аналізу результатів обстеження та корекції) дозволить розкрити механізми порушень комунікативно-мовленнєвої діяльності, не дивлячись на схожість зовнішніх симптомів.

Дослідження науковців галузі спеціальної освіти нас переконують в тому, що під час виявлення порушень комунікативно-мовленнєвої діяльності принципове значення має застосування системного підходу до аналізу порушень. Тому, в теорії і практиці діагностики комунікативно-мовленнєвої діяльності широко використовуються такі методи: біографічний, вивчення продукції діяльності дітей, спостереження, бесіда, експеримент, кількісний і якісний аналіз результатів обстеження, специфіка та доцільність використання методів.

Висновки. На сучасному етапі розвитку теорії і практики логопедії вітчизняними науковцями розкрито своєрідність та поліструктурність, доведено складноорганізованість та динамічність феномену комунікативно-мовленнєвої діяльності, що акумулює в собі мовні знання та мовленнєві, вміння і навички. Відмінною рисою вітчизняної діагностики мовленнєво-комунікативної діяльності у дітей раннього та дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу є не вивчення стану сформованості лінгвістичних одиниць мови (фонем, складів, морфем), а дослідження рівня оволодіння дітьми здатністю користуватися мовою та мовленням як засобами взаємодії у спілкуванні з довколишніми людьми. Це є підтвердженням того, що результатом інтегрованого явища є опанування дитиною комунікативною компетентністю, яка є одним із маркерів психічної зрілості та критерієм успішності в навчанні. Отже, при порушеннях комунікативно-мовленнєвої діяльності програма розвитку дитини не запускає онтогенетичних механізмів, які повинні почати діяти з моменту запліднення, внаслідок чого не відбувається формування фундаментальних мовних, мовленнєвих і комунікативних паттернів розвитку.

Таким чином, діагностика та корекція мовленнєвої та комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу стала предметом багатовекторних наукових пошуків вітчизняних науковців і свідчать про потужний потенціал української логопедії як науки. Водночас, ґрунтовний аналіз теоретичних і практичних надбань української логопедії як науки дозволяє нам стверджувати, що сучасний етап розвитку вітчизняної науки фрагментарно представлений проблемою застосування нових сучасних нейрокорекційних і нейростимуляційних технологій у системі ефективної компенсації недорозвинутої або втраченої мовленнєво-комунікативної функції. Це вказує на необхідність використання трансдисциплінарного підходу і при перегляді клінічної картини мовленнєвих патологій, і при використанні технологій діагностики та корекції тяжких та ускладнених порушень мовлення.

References

1. Выготский Л. С. Основы дефектологии. Москва: Просвещение, 1983. Т. 5. 246 с.
Vygottsky, L. S. (1983). *Osnovy defektologii*. Moskva, Prosveschenie. T. 5. [in SSSR].
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ: МП Леся, 2011. 528 с.
Bondar V. I., Synov, V. M. (2011). *Defektolohichnyi Slovnyk [Marketing distribution policy]*. Kyiv, Ukraine: Lesia.
3. Логопедія: підручник / ред. М. К. Шеремет. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.
Sheremet, MK. (2010) *Speech therapy textbook [Product innovative policy]* (3rd ed., rev.). Kyiv, Ukraine.: Vydavnychyj Dim «Slovo».
4. Синьов В. М. Визначення методологічних принципів досліджень в галузі корекційної педагогіки. *Науковий часопис нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова*. Київ, 2008. Вип. 11. С. 3-8.
Synov, V. M. (2011). *Viznachennya metodologichnih principiv doslidzhen v galuzi korekciynoi pedagogiki*. *Naukovij chasopis*, Kyiv, Ukraine (11), 3-8.
5. Сорокин В.М. Специальная психология: Учеб. Пособие / ред. Л. М. Шипицыной. Санкт-Петербург: «Речь», 2003. 216 с.
Sorokyn, V. M. (2003). *Spetsyalnaia Psykholohyia [Marketing distribution policy]*. Sankt-Peterburg Russian: Ryter.
6. Шеремет М. К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету* / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Випуск VII. Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В.С., 2007. С. 14-16.
Sheremet, M. K. (2007). *Problemi ta perspektivi specialnoi osviti*. *Zbirnik naukovih prac Kam'yanec-Podilskogo derzhavnogo universitetu*, Ukraine (7), 14-16.

Lopatynska N.

ORCID 0000-0002-6345-7118

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of
Special Pedagogy and Special Psychology,
Khortytsia National Academy
(Zaporizhzhia, Ukraine) E-mail: lopatynskan@gmail.com

THE DIAGNOSIS AND CORRECTION PROBLEM OF COMMUNICATIVE SPEECH ACTIVITIES IN PRESCHOOL CHILDREN WITH SPEECH DYSONTOGENESIS: DOMESTIC EXPERIENCE

*The article analyzes domestic research on theoretical and methodological and practical aspects of diagnosis and correction of severe speech disorders of different genesis. The relevance of the topic is due to the complex multi symptomatic disorders of communication and speech activity and the practical significance of the study, which consists in the implementation of a systematic and comprehensive approach to the method of diagnostics and correction of communication and speech activity in preschool children with different types of speech dysontogenesis. **Purpose:** The article attempts to analyze the neuropsychological, psychological, psycholinguistic and logo didactic experience of the national scientific-theoretical and practical-methodological achievements in the development of communicative speech in preschool children with different types of speech dysontogenesis. Attention is drawn to the fact that the speech and communication difficulties of the child reflect the level of their mental development. The methodological basis of the work was the provision of: communicative-personal approach to the study of the development of a child with speech disorders, methods of complex diagnosis and compensation for speech development disorders in children. **Scientific novelty:** information about modern domestic methods of diagnostics and correction of communicative-speech activity in preschool children with different types of speech dysontogenesis has been refined and supplemented. **Conclusions:** Diagnosis and correction of speech and communication activity in preschool children with different types of speech dysontogenesis has become the subject of multi-vector scientific searches of domestic scientists and testify to the powerful potential of Ukrainian speech therapy as a science.*

Key words: *communicative speech activity, preschool children, types of speech dysontogenesis, diagnostics, correction.*

Стаття надійшла до редакції: 29.09.2019

Рецензент: А. Павленко – доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної роботи КЗВО «Хортинська національна навчально-реабілітаційна академія»